Eliacık, M. (2021). Meçhul bir manzum fetva ve garip bir tartışma.
International Journal of Language Academy, 9 (4), 12-17.

Volume 9/4 December 2021
p. 12/17

Article History:

Received

18/09/2021

Accepted

06/10/2021

Available online

23/12/2021

MEÇHUL BİR MANZUM FETVA VE GARİP BİR TARTIŞMA

An Unknown Poetry Fatwa and a Strange Discussion

Muhittin ELİAÇIK¹

Öz

Osmanlı döneminde fetvaların da manzum biçimde verilmesiyle orijinal bir uygulama başlamış ve böylece Türk edebiyatı yeni bir nazım türünün daha sahibi olmuştur. Ancak bu orijinal metinler kendi dönemlerinde gerekli tertip ve itina pek göremediklerinden günümüze sağlıklı biçimde ulaşmaları mümkün olmamıştır. Bir kısmının yazarı belli olmayan bu fetvaların bir kısmının da hatalı biçimde kaydedilmiştir. Çok az mevcudu olan bu fetvalar diğer fetvalarla birlikte kitaplara pek alınmadıklarından rastgele şiir ve fevaid mecmualarına kaydedilmişler bu da yanlış, eksik bilgilerle değerlendirilmelerini beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada yazarı belli olmayan bir manzum fetva ele alınmış ve içeriğindeki mizahi, tariz karakterli garip tartışma incelenmiştir. Osmanlı manzum fetvalarında sık görülen bu durum, bir fetva letâifi olarak da tanımlanabilir. Mesela Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin de esrar ve şarap hakkında buna benzer mizahi bir manzum fetvası olup esrara cevaz verdiği için kendisiyle adeta alay edilmiş ve şarap için de cevaz vermesi şaka yollu istenmiştir. Kendisi de buna şarabın ölüm sarhoşluğunda içilebileceğine dair mizahi ve mecazi bir cevap vermiştir. Bu çalışmada incelenen imzasız manzum fetva, layık olmadığı hâlde kadılığa atandığı ileri sürülen Gelibolu kadısı hakkındadır. Bu fetvada Gelibolu kadısının hak etmediği hâlde göreve atandığı dile getirilerek kazasker de suçlanmakta; kazasker verdiği cevapta bunu kabul etmeyip müddeiyi suçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manzum fetva, Gelibolu, müftü, garip, tartışma.

Abstract

An original practice started with the giving of the fatwas in verse in the Ottoman period, and thus Turkish literature became the owner of a new poetry genre. However, since these original texts did not receive the necessary organization and care in their own time, it was impossible to reach the present day in a healthy way. Some of these fatwas, whose author is unknown, are miswritten. These fatwas, which are very few, are not included in fatwa books together with other fatwas, which caused them to be recorded randomly in poetry and favaid journals. In this study, such a verse fatwa of the uncertain

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, meliacik63@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5137-3275>

author is handled, and a strange discussion with humor and sarcasm character in its content is examined. This situation, frequently seen in Ottoman verse fatwas, can be defined as a fatwa letaifi. For example, Şeyhülislam Kemalpaşazâde had a similarly humorous verse fatwa about cannabis and wine, and he was almost mocked for allowing cannabis, and he was politely asked to give permission for wine as well. He himself gave a humorous and metaphorical answer that wine can be drunk in the drunkenness of death. The unsigned verse fatwa examined in this study is about the qadi of Gallipoli, who is alleged to have been appointed as qadi although he was not worthy. In this fatwa, it is stated that the qadi of Gallipoli was assigned to this duty even though he did not deserve it, and the kazasker is also accused; Kazasker, on the other hand, does not accept this in his reply and accuses the complainant.

Keywords: Fatwa in verse, Gallipoli, mufti, strange, discussion.

GİRİŞ

Manzum biçimde eser yazma âdeti İslam dünyasında önemli bir uygulama olup bu yolla çeşitli konularda yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Manzum biçimde yazılan eserler içinde hukukî eserlerin de önemli bir yeri bulunmuş ve fetvalar bunlar arasında ilk sırada yer almıştır. Manzum fetvalar Osmanlı döneminde 16. yüzyılın ilk yarısında görülmeye başlanmış ve bu uygulamanın yüzyılın sonlarında ayrıca bir aile geleneğine dönüştüğü de görülmüştür. Osmanlı'da manzum fetva uygulamasının genellikle şiirle iç içe olan şeyhülislam ve müftüler tarafında görüldüğü ve bunda da fetvanın manzum biçimde sorulmasının etkili olduğu müşahade edilmektedir. Böyle olmakla beraber şairliği bulunan her şeyhülislam ve müftünün mutlaka manzum fetva verdiği de söylenemez. Manzum fetvalar tıpkı diğer nazım şekillerinde olduğu gibi belli bir tertip, bölüm, ve zin ve muhteva üzerine yazılmış, birçok edebî sanat ve kalıp söz kullanılmıştır (Eliacık, 2012, ss.41-56). Bunun yanı sıra bu fetvalarda mizah, latife, tariz de önemli bir yer tutmuş, hatta bazılarında argo kelimeler bile yer almıştır. Mesela Şeyhülislam Kemalpaşazâde, esrara verdiği bir fetvası öne sürülerek kendisinden şarap için de fetva vermesi istenildiğinde şarabın ölüm sarhoşluğunda içilebileceğine dair mecazi ve mizahi bir cevap vermiştir. Ebussuud Efendi kendisine sorulan bir sorunun yersizliğini ima ederek mizahi cevaplar vermiştir. Öte yandan manzum fetvalarda rüşvet ve iltimas gibi konularda garip bir üslupla tartışma yapıldığı da görülmektedir. Bu çalışmada böyle bir manzum fetva incelenmektedir.

Fetva

Fetva, genel olarak bir güçlüğün çözümü için verilen cevap ise de zamanla bir fakihin bir meselede verdiği cevap için kullanılmıştır. Fetva; Arapça genç, güçlü manasındaki fetâ kökünden geldiği için bir olayın cevabı, bir hükmün ortaya konulması ve bir güçlüğün güçlü biçimde çözülmesini ifade etmiştir (Asım, 1305, s. 895). Osmanlı Devletinde fetva mühim bir kamu hizmeti olarak görülmüş ve bundan dolayı şeyhülislam veya müftülere *müftî'l-enâm, hallâl-ı müşkilât, ukde-güşây-ı müşkil-i nâs* gibi sıfatlar verilmiştir (Eliacık, 2016, s.109). Osmanlı Devleti'nde meşihat yani şeyhülislâmlık fetva verme makamı olup vilâyet, sancak ve kazalarda da müftüler bu makama bağlı olarak görev yapmışlardır. Osmanlı'da müftülük ve kadılık görevi 16. yüzyıl ortalarına kadar bazen aynı kişinin uhdesinde olabilmişse de bu ikisinin arasında fark olup fetva yargı ve ibadette, kazâ ise sadece yargı ve yasal konularda uygulanmıştır. Fetva kitaplarında sorular mes'ele veya suâl, cevaplar da el-cevâb, ecâbe, üçibe gibi başlıklar altında yer almış, cevabın sonunda fetvanın kaynağı, altında da müftünün ad ve imzasıyla *el-fakîr, el-hakîr, ufiye anı* gibi ifadeler yer almıştır. Fetvalarda erkekler için *Zeyd, Amr, Bekir*, kadınlar için *Hind, Zeyneb, Hadice* gibi hayali isimler kullanılmıştır. Fetvanın sonunda müftü, künyesini veya sadece adını yazmıştır. Osmanlı döneminde müftüler öncelikle Hanefî mezhebinin *zâhirü'r-rivâye* kitaplarından görüşleri almışlar ve mukallit müftülere yardımcı olmak için şeyhülislâm ve

müftülerin fetvaları kendileri veya başkalarınca kitap hâline getirilmiştir (Atar, 1995, ss. 488-495).

Manzum Fetva

Osmanlı'da fetvalar genellikle mensur olarak verilmiş olmakla beraber, şairliği bulunan bazı şeyhülislâm ve müftüler tarafından manzum biçimde de verilmiştir. Manzum fetvalar şairlikleri ile de ünlü Kemalpaşazâde, Sadullah Sadi Çelebi, Ebussuud Efendi gibi şeyhülislâmlar tarafından 16. yüzyılın ortalarında vermeye başlanmış ve giderek bir gelenek hâline gelip yüzyılın sonlarında da Hoca Sadeddin Efendi ile oğul ve torunları arasında bir ailevi geleneğe dönüşmüştür. Osmanlı manzum fetvaları genellikle kıta nazım şekliyle yazılıp cedit ve remel bahirlerinden kısa kalıplar kullanılmış ise de buna uyulmayarak her türlü nazım şekli ve aruz kalıbının da kullanıldığı, hatta Arapça manzum fetvaların Türk edebiyatında hiç kullanılmamış aruz kalıpları ile yazılabildiği görülmüştür. Manzum fetvalarda belli bir kompozisyon bulunmuş ve giriş bölümlerinde şeyhülislam veya müftülere övgü içeren *Ey hallâl-ı müşkilât; ey ukde-güşây-ı müşkil-i nâs* gibi kalıp sözlerle dualar edilmiştir. Genellikle şeyhülislâmlar tarafından verilmiş olan manzum fetvaları müftü ve kadıların da verdiği görülmekte olup bunlardan birisi de ismi meçhul Gelibolu müftüsüdür.

Meçhul Bir Manzum Fetva ve Garip Bir Tartışma

Osmanlı manzum fetvalarının küçük bir kısmı nüshalara imzasız biçimde kaydedilmiş olduğundan değerlendirilip tanıtılmaları gecikmelere sebep olmaktadır. Bu fetvaların ikinci bir nüshasının bulunmaması belirsizlik ve gecikmelerin artmasına yol açmakta, bunu gidermek için de çok sayıda şiir, fetva ve fevâid mecmuası taramak gerekmektedir. Bu çalışmanın konusu meçhul bir fetva derlemesindeki imzasız bir manzum fetva ve içindeki garip tartışma olup fetvanın yazarının belli olmaması sağlıklı bir değerlendirmeyi güçleştirmektedir. İlk sayfada kitabın adının *Ziyetü'l-fetâvâ*², müellifinin de Gelibolulu olduğu açıkça yazılmıştır. Bir derleme mahiyetindeki bu kitapta genellikle 16-17. yüzyıllara ait şeyhülislam ve müftülerin fetvaları yer almakta ve değişik sayfalarda imzasız üç manzum fetva bulunmaktadır. Kitabın ferağ kaydında bu kitabın fakihler arasında meşhur, makbul ve muteber bir kitap olduğu belirtilmiştir ki bu da kitabın müftü ve kadılar arasında bir el kitabı mahiyetinde olduğunu göstermektedir. Bazı ipuçları bu kitabın müellifinin Gelibolu müftüsü olduğunu ve bu fetvaların da ona ait olduğunu gösterse de hem bu kişinin adı kitapta, hem de kitabın adı belli başlı kaynaklarda geçmemektedir. Kitapta fetvaları en çok nakledilen şeyhülislam ve müftüler Ebussuud Efendi başta olmak üzere Pir Muhammed Üskübî (ö.1611), Akkirmanî Ali Efendi (ö. 1618), Şeyhülislam Yahya (ö.1644) ve Muhammed Bahâî (ö.1654) Efendi gibi ünlü isimlerdir. Kitaptaki imzasız manzum fetvaların Gelibolu müftüsüne ait olduğu kuvvetle muhtemel ise de derlediği kitaptaki bu fetvalara imza atmadığı görülmektedir. Kitabın müellifinin Gelibolu müftüsü olduğunu manzum fetvalarda geçen: "*Gelibolu'da nâ-ehlün kazâsı*" ve "*Kâdî-i şehîr olupdur efgende*" ifadeleri ile anlamak mümkün olup bu ifadelerle göre Gelibolu'da müftü ve kadı ayrı kişilerdir ve büyük ihtimalle müftü, kadıyı ehliyetli olması sebebiyle kazaskere şikâyet etmektedir. İncelemekte olduğumuz imzasız fetvada, Gelibolu'da ehil olmayan birinin kadı olması mizahi bir üslupla şikâyet edilmiştir. Bu şikâyet karşısında atamada dahil olduğu belli olan kazasker bütün işlerin sultana bağlı olduğunu söyleyerek bu soruyu soranı tecahülle suçlamaktadır. Ancak, sayfa kenarına sonradan yazıldığı belli olan manzum bir cevapta sultanı bile kazaskerin seçtiği ileri sürülerek kazasker de suçlanmıştır. Bu ekleme muhtemelen devrin bu gibi durumlarına vakıf birisince yapılmıştır. Kazaskerin kimliğine dair bir tahmin yürütmek güç olmakla beraber o devirde

² Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 2912.

buna benzer şikâyetlerin incelenmesinden bazı ipuçları elde edilebilir. Buna göre o devirde yazılmış bir manzumenin ilk beyitleri şöyledir:

Bihâr-ı irtişâ gavvâsıdır âl-i Hasan Cânı
Muhammed mürteşiler başıdır Es'ad kapudanı
Aziz rüşvet çanağıdır Şerif mankır kapağıdır
Bişir şeytân çırağıdır söyünmez hiç şem'dânı³

Bu beyitlerde suçlanan kişiler Yavuz'un has nedimi Hasan Can'ın neslinden gelen ve padişah hocalığı ile şeyhülislamlığı bir arada yürüten Hoca Sadeddin Efendi'nin oğul ve torunlarıdır. Bu kişilerin hemen hepsi şeyhülislam, kazasker, kadı, müderris gibi yüksek ilmiye görevleri yapmışlar ve o devirde haklarında menfi kanaatler oluşmuştur. Bu tip beyitlere o devrin şiir ve fevaid mecmualarında sıkça rastlamak mümkündür. Bu duruma dayanılarak fetvadaki tartışmada suçlanan kazaskerin bu aileye mensup olma ihtimalinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Gelibolu Kadısı Hakkındaki Tartışma

Yukarıda bahsedilen kitabın 153b yaprağında imzasız bir manzum fetva bulunmakta olup soru eden ve cevap verenin açık kimliği belli değil ise de soru Gelibolu kadısını yakından tanıyan Gelibolu müftüsü tarafından sorulduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı'da taşrada bir kazada müftülük ve kadılık genellikle ayrı kişiler tarafından icra edilmiş, ama bazen aynı kişi de bu görevleri bir arada yürütebilmiştir. Bu fetvadan anlaşıldığına göre Gelibolu müftüsü ehliyetli olduğunu iddia ettiği Gelibolu kadısının bu göreve nasıl atandığını Rumeli kazaskerine soru etmekte, o da cevabında bu işlerin sultanın emriyle olduğunu hatırlatarak onu tecahülle suçlamaktadır. Sayfa kenarına sonradan yazılmış bir manzum cevapta ise kazasker de suçlanıp sultanı da onun seçtiği iddia etmiştir. Bu fetva aşağıdadır:

*Mes'ele*⁴

mefâilün mefâilün feülün

Bi-hamdillâh zamân-ı devletünde
Temiz ehli vü nâ-ehl olunurken
Bu emr-i müşkili kime soralım
Serîr-i fazlâ sen otururken
Geliboluda nâ-ehlün kazâsı
Aceb câyiz midür ehli dururken

El-cevâb

Tecâhül eylemiş bu sözde 'ârif
Su'âl itmiş cevâbını bilürken
Kişide zehre mi kalur inâda
Cihânun pâdişâhı buyururken
İşi 'aksine anlar halk-ı âlem
Kula isnâd ider sultân dururken

Cevâb-ı âhar

Tecâhül eyledün ey merd-i 'ârif
Su'âl itdün cevâbını bilürken
Ne için anlamazsın işbu emri
Cihân ahvâli cümle anlanurken

³ *Mecmû'a*, Antalya Tekeli İl Halk Kütüphanesi, 07 Tekeli 869, vrk.25a.

⁴ DİBK, demirbaş 2912, vrk.153b.

Gel insâf eyle nitsün kâdiasker
 Hat-ı meymûn-ı sultânî dururken
 İmzasız

Tarîk-i kazâ-yı nâ-ehle cevâb-ı savâb virgîl nazm⁵

Tecâhül degül ey kâdiasker efendi
 Ne bilür sultân sizler tururken
 Virürsinüz tâze emred nevcüvâna
 İnsâf itmezsünüz ehli tururken
 Ara yerde hemân sultân vâsıtadur
 Sultân dahi emrinüzle olurken
 Hakikat mecâza nisbet olunmaz
 Cüzî irâde elde tururken
 İmzasız

Fetvada şöyle denilmektedir:

Mesele:

Senin zamanında yargı mensuplarının ehliyetsizlerden oluşmasına da şükürler olsun. O üstün koltukta sen otururken bu müşkül işi kime soralım? Acaba, ehli dururken Gelibolu'da ehil olmayan birinin kadı olması câiz midir?

El-cevâb

Ârif kişi bu konuda cevabını bilirken bilmezlikten gelip soruyu sormuş. Cihanın padişahı işi emretmişken kişide karşı çıkmaya cesaret mi kalır? İnsanlar işi ters anlayıp sultan dururken işi kula isnat ediyor.

Diğer cevap

Ey ârif kişi, cevabını bilirken bilmezlikten gelip soruyu sordun. Dünya işleri bütün anlaşılırken sen bu işi niçin anlamazsın? Gel insaf et, sultanın kuvvetli fermanı dururken kazasker ne yapsın.

Ehliyetsiz kadının işine nazımla doğru cevabı ver:

Ey kazasker efendi, tecahül değil, sizler dururken sultan ne bilir? İş, ehli dururken insafsızca çoluk çocuğa verirsiniz. Sultanı dahi siz belirlerken sultan arada sadece bir vasıta. Cüzi irade eldeyken hakikat mecaza göre belirlenmez (Her şey açıkken gerçek gizlenemez)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Osmanlı manzum fetvalarının daha önceki çalışmalarda pek ele alınmayan bir yönü incelenerek muhtevâsınca garip bir fetva ve içindeki tartışma tanıtılmıştır. Daha önce tamamına yakını tarafımızca yapılmış olan Osmanlı manzum fetvaları üzerindeki çalışmalar genellikle tanıtım amaçlı idi ve fetvaların içeriğini tahlil ve tartışma cihetine pek gidilmemişti. Bu çalışmada ele alınan manzum fetva ise şekil ve muhtevaca önceki manzum fetvalara hiç benzememekte, suali ve cevabı tamamen tariz ve suçlamayı içermektedir. Yani bu fetva sadece ismen bir fetva olup garip tarzda bir tartışma fetva zemininde yapılmıştır. Böylece bu fetva o devir Osmanlı ilmiyesinin içinde bulunduğu garip ahvali de bir nevi ortaya koymaktadır. Gelibolu müftüsü ile Rumeli kazaskeri arasında Gelibolu kadısının ehliyetsizliği konusunda verilmiş olan bu manzum fetvada en dikkat çekici husus, amir-

⁵ DİBK, demirbaş 2912, vrk.153b. Vezin ve kafiyece kusurlu olan bu beyitleri sayfa kenarına başka birisi yazmıştır.

memur hiyerarşisi içindeki müftü ile kazaskerin birbiriyle konuşma tarzıdır. Zira burada memur durumundaki müftü kendisini bu göreve atayan amiri durumundaki kazaskeri adaletsizlikle suçlayıp sorgulamaktadır. Fetvanın konusu, ehil olmadığı hâlde ataması yapılan Gelibolu kadısı olup onu bu göreve atayan ise şeyhülislamın onayıyla Rumeli kazaskeridir. Kazasker, kendisini sorgulayanı tecahülle suçlayarak bu durumun sebebinin sultan olduğunu söylemiştir. Her ne kadar fetvada hiçbir imza yok ise de kitaptaki ipuçlarından suali soranın Gelibolu müftüsü olduğu kuvvetle muhtemel görünmektedir. Öte yandan kitapta bulunan bir başka manzum fetvada Gelibolu kadısının çözemediği bir sual, kadıya acizlik atfedilerek üst makama sorulmaktadır ki bu da bu kitabı ve söz konusu üç manzum fetvayı Gelibolu müftüsünün yazdığını ortaya koyan bir delil durumundadır. Muhtemelen kitabın yazarı, ünlü şeyhülislam ve müftülerin fetvalarını derleyerek hazırladığı kitabında ehliyetsizlik isnat ettiği Gelibolu kadısının halledemediği bir meselede onun yaptığı bir yanlışı da göstermek istemiştir. Fetvada geçen: *Acaba, ehli dururken Gelibolu'da ehil olmayan birinin kadı olması câiz midir?* suali bu durumun açık bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Atar, F. (1995). Fetva. *TDV İslâm ansiklopedisi*, C.12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, s.486-496.
- Mecmû'atü'l-fevâ'id. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi. demirbaş nr. 2912.
- Mecmû'a, Antalya Tekeli İl Halk Kütüphanesi. 07 Tekeli 869.
- Eliaçık, M. (2016). Ebussuud Efendi'nin manzum fetvaları. *Turkish Studies*, 11/15, 105-118.
- Eliaçık, M. (2011). Osmanlıda manzum fetva geleneği. *Türkiyat Mecmuası*, 21/Güz, 105-145.
- Eliaçık, M. (2012). Osmanlıda manzum fetvalar ve edebî değerleri. *Turkish Studies*, 7/1, 41-56.
- Mütercim Asım (1305). *Kamus tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.